
Rui Vasques, *Crónica de Santa Maria de Iria*. Estudo e edición de José Antonio Souto Cabo, Santiago de Compostela, Edición do Castro (Cabido da S.A.M.I. Catedral / Seminario de Estudos Galegos), 2001, 284 pp.

A oportunidade de reseñar unha obra literaria medieval ofrécenos a posibilidade de nos achegar ao período en que o galego foi lingua normal da Galiza na escrita desde mediados do século XIII, aínda que o documento máis antigo que posuímos sexa do 1175. Este documento viu a luz grazas ao inestimábel traballo do profesor José António Souto Cabo, especialista na edición de textos medievais. Nesta ocasión o investigador achéganos unha magnífica edición da *Crónica de Santa Maria de Iria*, obra de carácter historiográfico da autoría de Rui Vázquez, clérigo de Santa Vaia de Chacín (Mazaricos) que a escribiu entre o 23 de Abril de 1467 e o 29 de Marzo de 1468.

A *Crónica de Santa Maria de Iria* conta a historia da diocese de Iria, trasladada a Santiago con posterioridade, desde a súa criación até a consecución do arcebispado por Xelmírez, personaxe indisolubelmente unido ao período de apoxeo da sociedade galega. Con todo, parecía que a intención inicial do relato era abranxer desde o comezo do mundo até o presente histórico de Rui Vázquez, que aparece nunha ruptura da linealidade cronolóxica. A motivación da obra é a recuperación da historia da antiga sé iriense e o seu traslado a Compostela co fin de manter o pagamento do Voto de Santiago, concedido por Ramiro I como ofrenda tras a vitoria na batalla de Clavijo (834), gañada por intervención do apóstolo.

O autor ten a vontade de que o seu escrito sexa o soporte da memoria da Igrexa de Iria que “he ja quasi perdida”, lembrando que foi o primeiro bispado para xustificarse a concesión de privilexios por parte da nova sé compostelá. Neste percurso histórico nárrese como descubrimento do corpo do apóstolo Santiago en Galiza polo rei Afonso o Casto e o posterior traslado a Santiago de Compostela, manténdose a Igrexa de Iria como segunda sé. Tamén transparece a rivalidade entre a sé romana e a compostelá pola primacía como referentes do cristianismo occidental. Rui Vázquez é testemuña directa da conflictividade social da súa época, relatando a guerra irmandiña e as revoltas contra os bispos Rodrigo de Luna e Afonso de Fonseca. Cómpre salientar o aparente apoio eclesiástico de que fai eco o manuscrito á causa da Irmandade, cualificada de Santa, contra os excesos da nobreza.

O narrador parece deixar incompleto o texto a vulgar polo corte que se produce no arcebispado de Xelmírez. Talvez sexa debido á carencia de fontes posteriores ao mandato do arcebispo. O “Flos Santorum” está incompleto, se non for este o texto que foi editado. En todo o caso, fica cumprido o obxectivo que subxace na obra, a recuperación da memoria histórica da Igrexa de Iria para xustificar a concesión de privilexios da mesma nunha época en que debía encontrarse en decadencia. O propio testemuño do autor apunta que non crer no anterior bispado de Iria era habitual no seu tempo.

A relevancia histórica da *Crónica de Santa Maria de Iria* vén marcada por ser escrita nun período tardo-medieval en que se estaba comezando a introducir o emprego do castelán, acompañado dun importante número de altos cargos foráneos que usaban esta lingua nos seus escritos. Porén, até o século XVI a grande maioría da documentación redíxese en galego. O proceso de castelanización comeza nos estamentos máis altos da sociedade feudal galega, e de aí irase estendendo a outros sectores sociais. O arcebispado de Santiago será ocupado por bispos foráneos, e xa desde o século XIV a maioría da documentación da catedral está escrita en castelán. Un outro factor que axudou á introdución desta lingua foi o enfraquecemento da sociedade galega por causa da inxente conflitividade social que se materializou na Guerra Irmandiña. A asimilación do estamento nobiliar leva á consideración da lingua como estigma negativo para o mantemento do prestixio social.

No inicio da obra, o editor fai un esbozo das hipóteses existentes sobre a autoría e a data de realización da obra. O cóengo Antonio López Ferreiro atribuíu a elaboración desta obra a Jan Rodríguez do Padrón, rapidamente identificado con Juan Rodríguez del Padrón, autor da novela sentimental *Siervo libre de amor*, baseándose na existencia dun manuscrito seiscentista conservado na Biblioteca Apostólica Vaticana, que, segundo David Mackenzie, podería datar de 1444. Porén, o responsábel da presente edición resolve a favor do Rui Vázquez, que a realizou por petición do xuíz e cóengo Fernán Rodríguez de Leira. A súa proposta baséase simplemente na rubrica que fecha o texto orixinal, asinada polo crego de Chacín, que inclúe a data e o lugar da elaboración do manuscrito. O propio López Ferreiro puxo en dúbida a súa consideración inicial ao afirmar que a *Crónica* era unha obra sen pretensións literarias e non posuía o estilo esperado nun autor da altura de Juan Rodríguez del Padrón.

Esta obra foi editada anteriormente en dúas ocasións. Unha destas edicións foi publicada por Antonio López Ferreiro na revista *El Pensamiento Gallego* por entregas nos meses de Outubro a Decembro de 1888. A segunda edición desta obra foi a elaborada por Jesús Carro en 1951, publicada como Anejo V nos *Cuadernos de Estudios Gallegos* polo Instituto Padre Sarmiento. Esta lectura inclúe un aparato de variantes comparando a edición do cóengo compostelán e a copia da Biblioteca Nacional de Madrid. Souto Cabo considera que nesta última edición se acumula

un grande número de erros de lectura que, nalgúns casos, se deben a unha má interpretación da lectura do primeiro editor.

O manuscrito autógrafo foi resgatado do Arquivo da Catedral de Santiago. Con toda a probabilidade, este é o texto orixinal redixido por Rui Vázquez. O códice consiste en catorce folios encadernados no século XVIII que foron numerados con posterioridade á lectura de López Ferreiro. A existencia deste orixinal eliminou a necesidade de colación das tres copias coñecidas na actualidade, conservadas na Biblioteca Nacional de Madrid, Biblioteca da Universidade de Salamanca e Biblioteca Apostólica Vaticana. Así mesmo, o texto autógrafo permite unha recepción da obra conforme á proximidade de vontade do autor.

No que se refire aos criterios de edición, Souto Cabo fixa dúas lecturas do manuscrito: unha primeira lectura (PL) que compartilla moitos trazos do que é unha edición crítica, embora non estea realizada sobre a existencia dunha tradición textual diverxente, e unha segunda lectura (SL) en edición paleográfica. A PL é a que máis se aproxima aos usos gráficos modernos sen falsear a lingua do orixinal, ofrecendo unha nítida visión do texto ao lector actual. Confróntanse os datos do texto coas fontes latinas en que bebe a obra: *Cronicón Iriense*, *Liber Sancti Iacobi* ou *Códice Calistino e Historia Compostelana*. A SL respecta a integridade gráfica do texto evitando calquera omisión do que aparece no manuscrito. Ahamos que a dupla edición está motivada pola necesidade de ofrecer unha lectura da obra que se adecúe ás exixencias dun público diverso, ora interesado nunha lectura asequíbel do texto, ora en cuestións filolóxicas extrañeas dunha edición paleográfica ou diplomática.

Exprésase a intención de manter a integridade lingüística da obra evitando a modernización do texto e mantendo a heteroxeneidade gráfica que caracteriza os documentos galegos fronte aos portugueses; contaban estes cunha chancelaría real que funcionaba como centro uniformador das grafías. Nos criterios de edición da *Crónica* considérase fundamental a conservación de toda a información lingüística que ofrece o texto. Evítase, por tanto, a modernización gráfica do texto, práctica común na edición de textos medievais en Portugal.

Como se expón, detallada e criteriosamente no estudo realizado polo editor da *Crónica*, a lingua desta obra corresponde ao período final da lingua medieval, xa en pleno século XV. Nesta etapa prodúcese a conversión das africadas dentoalveolares [ts] e [dz] nas fricativas predorsodentais [s] e [z], primeiro paso cara á simplificación das sibilantes que levará ao modelo común actual [ʃ], [θ], [ç]. Outro aspecto que caracteriza o texto é a aparición de formas desnasaladas ou con desenvolvemento de consoante nasal: *beiçon*, *Bieito*, *cadeas*, *teer*, *poendo*, etc. Estas formas son resultado do progresivo desaparecemento das vogais nasais en galego e conviven no texto con solucións nasaladas: *bōas*, *cães*, *irmãos*, etc. Neste período

dáse tamén o fenómeno da crase vocálica representado fundamentalmente nas hipercorreccións (*maños, irmãoo, christaooos*) e na forma *virgen*< *virgee*<*VIRGI-NEM*.

Áchase no texto un grande número de castelanismos cuxa aparición é máis frecuente nesta época. Esta influencia aparece nas terminacións en *-IONEM* que recuperan o iode fronte á solución tradicional que o elimina (*hedificacion, passion, discusiones*). Afecta tamén a outras formas (*gracias, licencia, espacio*) procedentes das terminacións latinas *-TIUM, -TIAM*. Para a explicación destas formas non resulta satisfactoria a súa consideración como palabras cultas, que, sendo frecuentes nun texto de cuño eclesiástico, non superan a cantidade de léxico de orixe castelá: *almenas, arçobispo, cabildo, canpanas, canonigos, Castilla, dolor, donações, enemigos, envidia, fasta, geraçom, mercede, menester, peligro, obispo, sangue, etc.*

Obsérvase, ademais, unha tendencia dos verbos de segunda conxugación a cambiaren á terceira conxugación (*escribir*) que comezan a sistematizarse neste período e son explicábeis por unha máis que probábel interferencia da lingua de Castela. Porén, mantéñense as formas tradicionais en *dizer/dezer, sofrer, receber e viver*. A forma *trager* solución xeral nos textos medievais e a utilización do verbo *traer* “atraizoar” como evolución do latino *TRADERE*, eleva a sospeita de interferencia sobre a forma moderna *traer*.

En definitiva, a edición de José António Souto Cabo, cos correspondentes estudo introdutorio, glosario e reproducións fotográficas do manuscrito, é produto dun inxente labor ecdótico do editor, de que naceron dúas lecturas que cobren en conxunto as exixencias dun público lector amplo e especializado, asemade. Para alén da cualidade da edición e do excelente estudo de Souto Cabo, o valor desta crónica non reside no valor literario da mesma, nin na interpretación dos datos históricos, senón en ser a obra que fecha un fecundo período da nosa historia (literaria). *Crónica* achega datos interesantes sobre a etapa histórica que viviu Rui Vásquez, o enfrontamento entre sectores sociais que derivaron nunha violenta confrontación. A Guerra Irmandiña provoca un importante desgaste na sociedade galega que fica indefensa ante a política asimilista dos Reis Católicos e a superposición do idioma de Castela como lingua de prestixio.

Francisco González Lousada